

it is resistance that plays a leading role, allows without leaving the profession to carry out a complex procedure of psychological and pedagogical support of special children. The special role in prevention of emotional burnout of age and pedagogical experience of the specialist is shown. Life experience, personal maturity and stability of the value sphere contribute to greater resistance to the negative factors of intense psycho-emotional activity of the teacher; they eliminate the manifestations of many indicators of emotional burnout. Prospects for further research are to clarify and verify the identified trends, in particular, the empirical study of those features of emotional burnout of teachers who work with children with special educational needs related to professional experience, but may be "masked" by age.

Keywords: emotional burnout, personality, pedagogical activity, resistance, age, pedagogical experience.

Подано до редакції 30.05.2021

УДК: 370.58.42

DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2021-2-9>

Світлана Зінченко,

директор Нікопольського регіонального Центру моніторингу освіти та соціального партнерства Національної металургійної академії України, відмінник освіти України,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1242-2414>

Лариса Савченко,

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та методики технологічної освіти Криворізького державного педагогічного університету,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4246-3228>

ПЕДАГОГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТРАЄКТОРІЄЮ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ-УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ ДО ПРОДУКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ОБСЛУГОВУВАННЯ

У статті запропоновано інструментарій для ефективного управління траєкторією професійної адаптації студентів-військовослужбовців (учасників бойових дій) до продуктивної діяльності в умовах вишу, як інноваційну педагогічну технологію. У статті визначено практичні шляхи побудови, оптимізації, можливості використання комплексу педагогічних механізмів для ефективного управління індивідуальною траєкторією професійної адаптації до продуктивної діяльності студентів (учасників бойових дій) протягом навчання у виші. Індивідуальний план професійної підготовки – це персональна програма ефективного управління професійною адаптацією фахівця, що відповідає його віку і здібностям, інтересам, мотивації, яка спроектована на базі освітньо-професійної програми. Показана залежність позитивної динаміки траєкторії професійної адаптації до продуктивної діяльності у сфері послуг студентів-учасників бойових дій від впливу заходів виховного, навчального, науково-дослідного та організаційного напрямків. Ця залежність показана та обґрунтована за допомогою графіка ефективності управління траєкторією професійної адаптації. У статті розглядаються концептуальні основи комплексного підходу до ефективного управління траєкторією професійної адаптації студентів-військовослужбовців, які підтверджені практичними результатами. Рішенню вказаної проблеми, на наш погляд, буде сприяти розвиток теорії продуктивної професійної діяльності студента-учасника бойових дій у сфері послуг. Визначені функції управління ефективністю та оптимізацією траєкторії професійної адаптації. У статті використані методи дослідження теоретичного рівня: аналіз науково-методичної та програмної документації; емпіричного рівня: анкетування, тестування, опитування, експериментальні методи, інтерпретація графіків та схем.

Ключові слова: професійна адаптація, траєкторія професійної адаптації, педагогічні механізми, продуктивна діяльність, конкурентоздатність, студенти-учасники бойових дій.

Вступ та сучасний стан досліджуваної проблеми

Суспільство ХХІ століття характеризується стрімкими змінами в усіх сферах життя й потребує людей, які уміють адаптуватися до зміни життєвих ситуацій, самостійно набувати необхідні знання, уміло їх засто-

совувати на практиці для розв'язання різноманітних проблем, критично мислити, працювати з інформацією, займатися самоосвітньою діяльністю. Теоретичний аналіз результатів наукових досліджень стосовно питання професійної адаптації колишніх воїнів до продуктивної діяльності у сфері послуг дає можли-

вість стверджувати, що зацікавленість цією проблемою є досить високою. Одним з ефективних шляхів професійної адаптації, на нашу думку, є навчання – отримання більш високого рівня освіти, нової спеціальності тощо. Продуктивна професійна діяльність студентів-учасників бойових дій може бути досягнута при ефективному управлінні професійною адаптацією та залежить від умов і факторів, які забезпечують її оптимізацію. Продуктивне навчання – це навчання на основі продуктивної діяльності в реальних соціальних ситуаціях.

Сфера обслуговування є однією з провідних галузей економіки України (її частка становить 56,98 % серед інших підприємницьких структур) як за кількістю суб'єктів господарювання та самозайнятості, так і за кількістю зайнятих у цій сфері осіб. Основними стратегічними цілями розвитку сфери обслуговування визначено оптимізацію організаційно-економічної структури, шляхом активізації діяльності суб'єктів малого та середнього бізнесу, системне підвищення кваліфікації фахівців задля створення конкурентоспроможного продукту. Перспективні завдання сфери обслуговування має виконувати конкурентоспроможний на ринку праці фахівець, здатний як суб'єкт підприємницької діяльності надавати якісні послуги на засадах професійної взаємодії зі споживачами, створювати культурні, соціальні й економічні цінності, продукувати ідеї щодо здійснення пошуку ресурсів і можливостей для вирішення певних соціально-економічних проблем у досліджуваній сфері.

Професійна адаптація може виступати детермінантою продуктивної діяльності студента учасника бойових дій за умови активності, відповідальності та мотивації студента-учасника бойових дій. Відчувається недостатня кількість наукових робіт з комплексним підходом щодо розробки педагогічного інструментарію для управління професійною адаптацією студентів-учасників бойових дій до продуктивної діяльності у сфері обслуговування. Тому, ця проблема є актуальною для українських закладів вищої освіти, вона посідає важливе місце серед проблем виховання і навчання.

Останні публікації з теми дослідження. За аналізом психолого-педагогічної, філософської літератури, станом вивченості феномену явища «професійна адаптація» серед науковців необхідно відзначити таких, як: В. Крижна (2016), І. Автушенко (2014), В. Колесникову (2018), В. Штифурака (2013), Т. Вдовиченка (2018) та ін. Найчастіше поняття «професійна адаптація» вживається у педагогіці, психології, соціології. У педагогіці проблему адаптації досліджували О. Мороз (1984), О. Сафін (2010), О. Числіцька (2011) та ін. Потенціал продуктивних методів і технологій є дуже високим, і реалізація його безпосереднім чином впливає на досягнення відповідного результату навчання, що переконливо доведено дослідженнями О. Вознюка (2009), І. Родигіної (2014), О. Овчарук (2003) та ін.

Вивчення літератури показало взаємозв'язок між поняттями професійної адаптації та продуктивної

діяльності, продуктивності та успішності. Проте зараз існують тільки поодинокі наукові дослідження, предметом яких є пошук педагогічної підтримки професійної адаптації.

Мета та завдання дослідження

Мета – проаналізувати ефективність розробленого педагогічного інструментарію управління професійної адаптації студентів-військовослужбовців (учасників бойових дій) Нікопольського факультету НМетАУ на 2016 – 2022 роки) засобом продуктивного навчання.

Завдання:

1. Розробити, дослідити і теоретично обґрунтувати педагогічні механізми управління траєкторією професійної адаптації студентів-військовослужбовців (учасників бойових дій) до продуктивної діяльності у сфері послуг в умовах навчання у закладах вищої освіти.

2. Показати тісний взаємозв'язок між ефективною реалізацією сучасного педагогічного інструментарію, стратегією управління траєкторією професійної адаптації та продуктивною діяльністю, підготовкою конкурентоспроможного фахівця відповідно до сучасних вимог роботодавців.

Методи дослідження

У статті методами дослідження стали: теоретико-методологічний, інтерпретація наукових даних; методи дослідження емпіричних даних (анкетування, тестування, опитування, спостереження, бесіда); методи математичної статистики.

Матеріали наукового дослідження були апробовані на базі Нікопольського регіонального центру моніторингу освіти та соціального партнерства Національної металургійної академії України (НМетАУ). Складена і узгоджена Комплексна програма забезпечення реалізації державної політики у вищій освіті (Професійна та соціально-психологічна адаптація студентів-військовослужбовців (учасників бойових дій) Нікопольського факультету НМетАУ на 2016 – 2022 роки) з Міністерством освіти і науки України, Управлінням з питань учасників АТО/ООС Дніпропетровської обласної державної адміністрації, 14 базовими підприємствами, військовими частинами, Спілками учасників бойових дій, територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки Нікопольського регіону (Нікополь, Марганець, Покров, Томаківка).

Комплексна програма спрямована на професійну адаптацію звільнених військовослужбовців Збройних Сил України та членів їх сімей під час навчання на Нікопольському факультеті Національної металургійної академії України, до умов цивільного життя, у забезпеченні сучасного рівня підготовки студентів-військовослужбовців (учасників бойових дій) для подальшого працевлаштування їх на підприємствах Дніпропетровської області.

Система знань, умінь, навичок, професійних громадських якостей студентів-військовослужбовців (учасників бойових дій) повинна задовольняти вимогам базових підприємств з урахуванням перспектив їх

розвитку.

Зараз, на Нікопольському факультеті НМетАУ, навчаються 240 звільнених військовослужбовців Збройних Сил України.

Результати дослідження

Вважаємо, що професійна адаптація студентів-військовослужбовців до професійної діяльності у сфері послуг – це складний педагогічний процес подолання адаптаційних труднощів, одержання нових професійних знань, вмінь і навичок відповідно до сучасних вимог роботодавців, який потребує використання комплексу педагогічних механізмів управління траєкторією професійної адаптації.

Використання звичайних засобів впливу на студента – учасника бойових дій зі застосуванням правових, політичних, економічних інструментів є недостатньою. Тому виникають нові педагогічні інструменти управління професійною адаптацією студентів до продуктивної діяльності в умовах вищого начального закладу.

Продуктивне навчання як цілісна концепція виникла порівняно нещодавно. Першим освітнім проектом, який пов'язують з терміном «продуктивне навчання», була програма нью-йоркської школи «Школа без стін», що виникла на початку 70-х років. Основна мета цього проекту полягала в створенні освітньої системи, яка б забезпечила одержання загальної професійної освіти та адаптацію особистості до нових соціально-економічних умов. Продуктивне навчання націлене на набуття студентами життєвих умінь і навичок, ініціює особистісне зростання та індивідуаль-

ний розвиток, міжособистісний розвиток і взаємодію, самовизначення та самореалізацію. Як освітній процес продуктивне навчання реалізується в рамках індивідуального шляху, що являє собою послідовність кроків, де кожний крок має певний результат, оскільки є продуктивно орієнтованою діяльністю в реальних життєвих ситуаціях.

В основі продуктивного навчання лежать інтерактивні технології. Саме вони допомагають студенту реалізувати свій потенціал, дають можливість працювати відповідно до своїх здібностей, в оптимальному темпі, сприяють виявленню індивідуальності, розвитку самосвідомості, підвищенню самооцінки та самоствердженню.

Таким чином, управління траєкторією професійної адаптації – це принципово нова педагогічна технологія, яка різко відрізняється від традиційних уявлень про адаптацію студентів-військовослужбовців.

Самоорганізація студента-військовослужбовця виявляється у постійному управлінні, корегуванні професійною адаптацією. Кожному студенту-військовослужбовцю пропонується скласти конкретну індивідуальну програму з професійної адаптації і побудувати самостійно індивідуальну траєкторію професійної адаптації, із урахуванням її конкретних рис та етапів.

На нашу думку, не зважаючи на те, що на траєкторію професійної адаптації до продуктивної діяльності впливають значна кількість об'єктивних умов, студент-учасник бойових дій може і повинен управляти своєю траєкторією професійної адаптації.

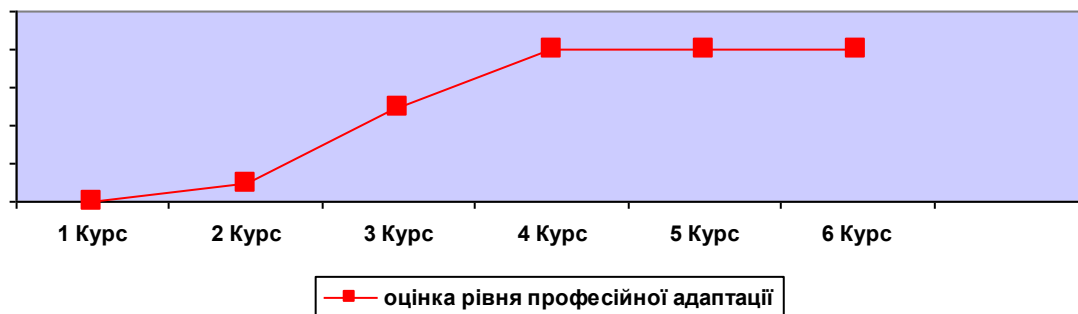

Рис. 1. Графік процесу формування професійної адаптації

Функції управління ефективністю та оптимізацією траєкторії професійної адаптації можна відокремлювати на такі групи:

1. Планування – процес визначення мети адаптації, передбачення майбутнього професійного розвитку та поєднання індивідуальних завдань для досягнення загального успішного результату професійної діяльності.

2. Організація – процес формування професійної адаптації до продуктивної діяльності, розподіл навчально-виробничих, виховних завдань і відповідальності для досягнення загальної мети продуктивної діяльності.

3. Мотивація – процес, що спонукає студентів-

військовослужбовців учасників бойових дій до вирішення задач, які забезпечують досягнення кар'єрного росту.

4. Контроль – процес визначення досягнутих результатів професійної адаптації до продуктивної діяльності, порівняння досягнутих результатів із запланованими.

5. Координація – корегування траєкторії професійної адаптації, що у сукупності забезпечує виконання завдань професійних планів студентів-учасників бойових дій.

Застосування педагогічних механізмів управління траєкторією професійної адаптації допомагає:

- діагностувати професійну адаптацію студента-

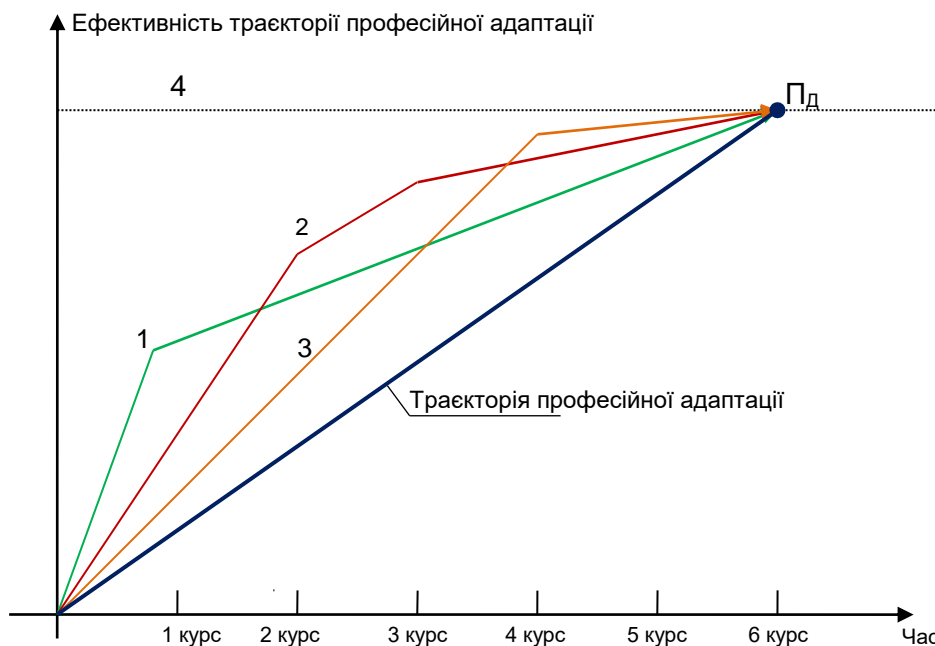
військовослужбовця до продуктивної діяльності у сфері послуг, що дуже важливо для роботодавців;

- у майбутньому професійному рості, конкурентоспроможності студента-військовослужбовця відповідно до сучасних вимог роботодавців.

Професійна адаптація студента-учасника бойових дій – це комплексний процес проведення заходів виховного, навчального, науково-дослідного та організаційного напрямків. Співвідношення цих чотирьох напрямків визначають динаміку траєкторії процесу професійної адаптації студентів-учасників бойових дій. Ефективність управління педагогічними механізмами траєкторії професійної адаптації буде залежати

від рівня організації процесів адаптації (кількості, якості, взаємозв'язку заходів).

Вважаємо, що існує суттєва різниця у співвідношенні напрямків траєкторії професійної адаптації. На першому курсі рівень виховних заходів повинен бути найвищим, на другому і третьому курсах суттєво перевищує рівень навчального напрямку, 4 – 6 курс – найвищий рівень науково-дослідної роботи. Важлива роль заходів організаційного напрямку: чим вищий рівень заходів, тим швидше та ефективніше процес професійної адаптації. Ці механізми управління траєкторією професійної адаптації можна відобразити графічно у двомірному просторі:

1 – виховний напрям; 2 – навчальний напрям; 3 – науково-дослідний напрям; 4 – організаційний напрям.

Рис 2. Ефективність управління траєкторії професійної адаптації до продуктивної діяльності

Точка P_d , у якій збігаються всі чотири складові, відображає продуктивну діяльність студентів-учасників бойових дій. Координати точки P_d цілком визначені кількістю та якістю заходів.

Обговорення результатів

В ідеальному випадку траєкторію професійної адаптації можна побудувати у вигляді прямої лінійної залежності, яка прагне до точки P_d (продуктивної діяльності). Але у реальному житті співвідношення виховного, навчального, навчально-дослідного напрямів мають нелінійні характеристики, тому траєкторія професійної адаптації може бути записана довільними нелінійними залежностями (гіперболою, параболою).

Введення елементів математичного моделювання траєкторії професійної адаптації студентів-військовослужбовців дозволяє з достатньою точністю підвищити ефективність управління траєкторією професійної адаптації до продуктивної діяльності, контроль і дати оцінку їх результатів.

Індивідуальна траєкторія професійної адаптації

повинна відобразитися у багатовимірному просторі, де OX – вісь часу навчання у виші.

Вважаємо, що траєкторія професійної адаптації студента-військовослужбовця (учасника бойових дій) починається в деякій точці t_0 . Протягом навчання професійну адаптацію студентів-учасників бойових до продуктивної діяльності можна відобразити як траєкторію у багатомірному просторі:

$$Z = (Z(t_0), Z(t_1), Z(t_2), Z(t_3), Z(t_4), Z(t_5), Z(t_6)),$$

де t_n – відповідний час навчання на курсах.

Висновки

Основою для складання індивідуальної програми (траєкторії) є наявність показників, які характеризують навчальну, виробничу, наукову діяльність, участь у житті групи, психологічний стан, поведінка, любов до вибраної професії. Траєкторія професійної адаптації – це інструмент планування, позиції (курси), у яких студент-військовослужбовець буде знаходитися під час навчання у закладі вищої освіти.

Управління траєкторією професійної адаптації

до продуктивної діяльності відбиває сукупність взаємопов'язаних процесів планування, організації, мотивації, контролю, координації, які забезпечують досягнення конкурентоспроможності студента-військово-службовця (учасника бойових дій).

Апробація Комплексної програми забезпечення реалізації державної політики у вищій освіті (Професійна та соціально-психологічна адаптація студентів-військовослужбовців (учасників бойових дій) Нікопольського факультету НМетАУ на 2016 – 2022 роки) показала актуальність і необхідність використання педагогічних механізмів управління траєкторією професійної адаптації до продуктивної діяльності в єдиному комплексі.

Ефективність розробленого педагогічного інструментарію управління професійної адаптації, який

Література

1. Автушенко І. Реалізація державних програм соціальної адаптації звільнених військовослужбовців Збройних сил України в роки незалежності. *Часопис української історії*. Київ, 2014. Вип. 29. С. 63–69.

2. Вдовиченко Т. В. Інституційне середовище фінансового забезпечення соціальної та професійної адаптації звільнених військовослужбовців в Україні. *Ефективна економіка*. 2018. №3. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2018/157.pdf (Дата звернення: 08.04.2021).

3. Вдовиченко Т. В. Теоретичні основи фінансового забезпечення соціальної та професійної адаптації звільнених військовослужбовців. Економічний аналіз. Тернопіль, 2017. Том 27. № 1. С. 120–130.

4. Вознюк О. В. Розвиток вітчизняної педагогічної думки: синергетичний підхід: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 184 с.

5. Горбенко С. В., Хома В. В., Шпанчук Г. В., Смірнов І. І. Адаптація військовослужбовців до цивільного життя – один з основних напрямів розвитку кадрової політики у Збройних Силах України. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил*. Харків, 2013 Вип. 4. С. 15–21.

6. Колесникова В. Ф., Чанцева-Коваленко О. М. Соціально-психологічна адаптація до працевлаштування учасників АТО. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 12: Психологічні науки. Київ, 2018. Вип. 7. С. 197–205.

7. Крижна В. В. Професійна адаптація як складова соціальної адаптації учасників АТО. *Психологічна допомога особам, які беруть участь в антитерористичній операції*: матеріали міжвід. наук.-практ. конф. (м. Київ, 30 бер. 2016 р.). Київ, 2016. С. 43–46.

8. Мороз А. Г. Профессиональная адаптация выпускников педагогического ВУЗа: дис. ... д-ра пед. наук: Київ. 1984. 403 с

9. Овчарук О. В. Компетентності як ключ до формування змісту освіти. Стратегія реформування освіти України. Київ: К.І.С. 2003. 295 с.

10. Родигіна І. В. Компетентнісний підхід в освіті: синергетичний вимір. *Наукова скарбниця освіти*

увійшов у Комплексну програму, дозволяють виключити стихійність. Доведено, що продуктивне навчання – варіативне, що допускає багато видозмін. Досить змінити вид навчання, щоб виявитися результат вже в іншій площині, з іншими правилами гри, іншими композиціями педагогічного процесу, іншими результатами. Технологія продуктивного навчання надає можливість навчання на основі практичного життєвого досвіду, що допомагає молоді в їхньому професійному пошуку, розв'язанні їхніх соціальних, освітніх психологічних і культурних проблем.

Подальшу роботу вбачаємо у розробці педагогічних умов до реалізації професійної адаптації студентів-військовослужбовців (учасників бойових дій).

Донецчини. 2014. № 1. С. 44–49.

11. Сафін О., Кузьменко Ю. Особливі умови життєдіяльності та адаптаційний потенціал особистості: психологічний аспект. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Психологічні науки*. 2016. № 1. С. 195–209.

12. Числіцька О. В. Теоретичний аналіз проблеми адаптації до професійної діяльності в особливих умовах. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Хмельницький*, 2011. Вип. 3. С. 26–38.

13. Штифурак В. С., Коліжук Г. В., Мельник І. М. (2013). Профорієнтаційна діяльність: теорія та практика : навчальний посібник. Вінниця: ТОВ «Ландо ЛТД». 418 с.

14. Chertushkina T. A. Socio-Professional Adaptation of the Military Personnel Transferred to the Reserve. *Review of European Studies*. 2015. Vol. 7. No. 11. P. 132–137.

15. Savchenko L., Zinchenko S., Vereshak V., Lisova S., Palshkov K. The ways of effective professional adaptation of military students (combatants) to productive activities in the service sector. *Geplat: Caderno Suplementar*, 2020. № 5 URL: <http://natal.uern.br/periodicos/index.php/RTEP/article/view/2639/2386>

16. Terziev V., Dimitrova S. Theoretical Study on a Pilot Implementation of a Working Model of the Process of Social Adaptation Former Military Personnel and Their Families in Bulgaria. *KSI Transactions on KNOWLEDGE SOCIETY*. 2014. Vol 7. No 1. P. 53–57.

References

1. Avtushenko, I. (2014). Realizatsiia derzhavnykh program sotsialnoi adaptatsii zvilnennykh viiskovosluzhbovtsiv zbroinykh syl Ukrainy v roky nezalezhnosti [Implementation of state programs of social adaptation of discharged servicemen of the Armed Forces of Ukraine during the years of independence]. *Chasopys ukrainskoi istorii – Journal of Ukrainian History*, 29, 63–69 [in Ukrainian].

2. Chertushkina, T. A. (2015). Socio-Professional Adaptation of the Military Personnel Transferred to the Reserve. Review of European Studies. Vol. 7, No. 11, 132–137 [in English].
3. Chyslitska, O. V. (2011). Teoretychnyi analiz problemy adaptatsii do profesiinoi diialnosti v osoblyvykh umovakh [Theoretical analysis of the problem of adaptation to professional activity in special conditions]. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy – Bulletin of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine*, 3, 26–38 [in Ukrainian].
4. Horbenko, S. V., Khoma, V. V., Shpanchuk, H. V., Smirnov, I. I. (2013). Adaptatsiia viiskovosluzhbovtziv do tsyvilnoho zhyttia – odyn z osnovnykh napriamiv rozvytku kadrovoi polityky u Zbroinykh Sylakh Ukrainy [Adaptation of servicemen to civilian life is one of the main directions of personnel policy development in the Armed Forces of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho universytetu Povitrianykh Syl – Collection of scientific works of Kharkiv University of the Air Force*, 4, 15–21. Kharkiv [in Ukrainian].
5. Kryzhna, V. V. (2016). Profesiina adaptatsiia yak skladova sotsialnoi adaptatsii uchasnykiv ATO. Psykholohichna dopomoha osobam, yaki berut uchast v antyterrorystychnii operatsii. [Professional adaptation as a component of social adaptation of anti-terrorist operation participants. Psychological assistance to persons involved in the anti-terrorist operation]. *Mizhvidomcha nauково-praktychna konferentsiia (Kyiv, 30 bereznia 2016) – Interdepartmental scientific-practical conference (Kyiv, March 30, 2016)*. (pp. 43 – 46). Kyiv [in Ukrainian].
6. Kolesnykova, V. F., Chantseva-Kovalenko, O. M. (2018). Sotsialno-psykholohichna adaptatsiia do pratsevashtuvannia uchasnykiv ATO [Socio-psychological adaptation to employment of anti-terrorist operation participants]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Psykholohichni nauky – Scientific journal of National Pedagogical Drahomanov University. Psychological Sciences*, 7, 197–205 [in Ukrainian].
7. Moroz, A. G. (1984). Professionalnaya adaptatsiia vypusnikov pedagogicheskogo vuza [Professional adaptation of graduates of a pedagogical university]. *Extended abstract of Doctor's thesis* [In Russian].
8. Ovcharuk, O. V. (2003). Kompetentnosti yak kliuch do formuvannia zmistu osvity. Stratehiia reformuvannia osvity Ukrainy [Competences as a key to formation the content of education. Education reform strategy of Ukraine]. Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian].
9. Rodyhina, I. V. (2014). Kompetentnisnyi pidkhid v osviti: synerhetychnyi vymir [Competence approach in education: synergetic dimension]. *Naukova skarbnytsia osvity Donechchyny - Scientific treasury of education of Donetsk region*, 1, 44–49 [in Ukrainian].
10. Safin, O., Kuzmenko, Yu. (2016). Osoblyvi umovy zhyttiediialnosti ta adaptatsiinyi potencial osobystosti: psykholohichni aspekt [Special living conditions and adaptive potential of personality: psychological aspect]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Seriiia : Psykholohichni nauky – Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series: Psychological Sciences*, 1, 195–209 [in Ukrainian].
11. Shtyfurak, V. S., Kolizhuk, H. V., Melnyk, I. M. (2013). *Proforiientatsiina diialnist: teoriia ta praktyka [Career guidance activity]*. Vinnitsia: TOV «Lando LTD» [in Ukrainian].
12. Vdovychenko, T. V. (2017). Teoretychni osnovy finansovoho zabezpechennia sotsialnoi ta profesiinoi adaptatsii zvilnenykh viiskovosluzhbovtziv [Theoretical bases of financial support of social and professional adaptation of released servicemen]. *Ekonomichnyi analiz – Economic analysis*, 1, 120–130 [in Ukrainian].
13. Vdovychenko, T. V. (2018). Instytutsiine seredovyshe finansovoho zabezpechennia sotsialnoi ta profesiinoi adaptatsii zvilnenykh viiskovosluzhbovtziv v Ukraini. [Institutional environment of financial support of social and professional adaptation of discharged servicemen in Ukraine]. *Efektynna ekonomika – Efficient economy*, 3. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2018/157.pdf [in Ukrainian].
14. Savchenko, L., Zinchenko, S., Vereshak, V., Liova, S., Palshkov, K. (2020). The ways of effective professional adaptation of military students (combatants) to productive activities in the service sector. *Geplat: Caderno Suplementar*, 5. Retrieved from <http://natal.uern.br/periodicos/index.php/RTEP/article/view/2639/2386> [in English]
15. Terziev, V., Dimitrova, S. (2014). Theoretical Study on a Pilot Implementation of a Working Model of the Process of Social Adaptation Former Military Personnel and Their Families in Bulgaria. *International Scientific Technical Conference*, 53–57 [in English]
16. Vozniuk, O. V. (2009). *Rozvytok vitchyzniano-pedahohichnoi dumky: synerhetychnyi pidkhid [Development of domestic pedagogical thought: a synergetic approach]*. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU named after I. Franka [in Ukrainian].

Svetlana Zinchenko,

*Director of the Nikopol Regional center for Monitoring Education
and Social Partnership National Metallurgical Academy of Ukraine,
Honored Worker of Education of Ukraine,*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1242-2414>,

Larysa Savchenko,

*Doctor of Pedagogical Sciences, professor,
Head of the Department of Pedagogy and Methods of Technological Education,
Kryvyi Rih State Pedagogical University,*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4246-3228>

**PEDAGOGICAL MANAGEMENT OF THE TRAJECTORY
OF PROFESSIONAL ADAPTATION OF STUDENTS PARTICIPATING IN MILITARY OPERATIONS
TO PRODUCTIVE ACTIVITIES IN THE FIELD OF SERVICES**

The article proposes tools for effective management of the trajectory of professional adaptation of military students (participants in military operations) to productive activities at a higher institution as an innovative pedagogical technology. The article identifies the practical ways to build, update and apply a set of pedagogical mechanisms for effective management of individual professional adaptation line to productive activities of students (participants in military operations) during higher education. An individual educational route is a personal program of effective management of a specialist's professional adaptation according to his/her age and skills, interests, incentives based on an educational and professional program. The article indicates the influence of educational, training, research and organizational activities on positive dynamics of the professional adaptation line to the productive activities in the field of services of students participating in military operations. This influence is shown and reasoned by a schedule of professional adaptation line management. The article determines the conceptual framework of an integrated approach to effective management of the professional adaptation line of students participating in military operations, which is confirmed by practical effect. In our opinion, the development of the theory of productive professional activity in the field of services of a student-participants in military operations will solve this problem. The article defines the functions of effective management and improvement of the professional adaptation line. The article uses the theoretical research methods: analysis of scientific-methodical and program documentation; empirical methods: questionnaires, testing, surveys and experimental approaches, graphic and schematic interpretations.

Keywords: professional adaptation, professional adaptation line, pedagogical mechanisms, productive activity, competitiveness, students participating in military operations.

Подано до редакції 02.06.2021